

УДК 37.011; 371.212

В.Є. БЛОГУР (доктор філософських наук, професор кафедри філософії та кафедри теорії і методики фізичного виховання і спорту та спортивних дисциплін)

Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Б.Хмельницького, Мелітополь Запорізької області

**АНАЛІЗ РІВНЯ РОЗВИНЕНOSTІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ
СТУДЕНТІВ-ЕКОНОМІСТІВ У ТРАНСФОРМАЦІЙНОМУ
СУСПІЛЬСТВІ**

У статті надано аналіз рівня розвиненості орієнтацій на добробут, матеріальне збагачення серед студентів економічних спеціальностей. Визначена типологізація життєвих стратегій студентської молоді на засадах аналізу соціальної активності, цілей та ціннісних орієнтацій.

Ключові слова: студентство, орієнтації, економічна свідомість, мотивація.

Актуальність дослідження даної теми полягає у визначенні рівня розвиненості ціннісних орієнтацій студентів економічних спеціальностей ВНЗ на добробут, матеріальне збагачення, кар'єру. Виявилось, що одним із структурних компонентів економічної свідомості є перцептивна сфера економічної поведінки, яка розглядає питання сприйняття суб'єкта до грошей, багатства та бідності, підприємницької діяльності, податків, доходів, власності тощо. Новим явищем в економічній поведінці сучасної молоді є підвищення ролі грошової мотивації. Володіння грошима обумовлює різну поведінку, яка пов'язана із самоствердженням особистості. Багато хто з молодих людей ставить щастя в пряму залежність від кількості грошей. Не завжди позитивні емоції викликає почуття власності: заздрість багатству іншого; причина гордоців, амбіцій; можливості експлуатації інших людей; причина шантажу; підґрунтя для егоїзму. Згідно з даними нашого дослідження, аналізуючи студентську молодь економічних спеціальностей з різних регіонів України, ми зробили висновок, що головним мотивом вступу до економічного вищого навчального закладу є саме матеріальне збагачення, суспільна самореалізація, визнання. Серед особистісно-значущих характеристик у студентів - економістів переважають такі якості, як цілеспрямованість, рішучість, послідовність; серед професійно значущих – ділова активність, комунікабельність. Згідно з аналізом опитування студентів – економістів, ієрархія найважливіших цінностей є такою: життя, гроші, здоров'я, сім'я, власність (матеріальна), патріотизм. Це вносить суперечність, бо респонденти виявляють також такі якості, як душевність, толерантність, обов'язковість, працьовитість. Очевидно, що цінності опитуваних мають амбівалентний характер, а це дає підстави для існування ціннісної переорієнтації. Беручи до уваги специфіку професійної діяльності економістів, ми не можемо сприймати як негатив бажання покращити свій добробут. Власне, підприємницька діяльність

зумовлює специфічну мораль, де важливим є адекватне співвідношення моральних і прагматичних цінностей, істинність яких формує суть: зі злом не можна боротися злом; а мета не завжди виправдовує засоби [5, 20].

Провідні компоненти економічної свідомості: уявлення людини про себе як про економічного суб'єкта (суб'єктивний економічний статус, економічна самоідентифікація, економічні запити, уявлення про можливості підвищення доходів, самооцінка ділової успішності); уявлення про багатство (суб'єктивне економічне благополуччя, суб'єктивна шкала доходів); ставлення до багатих і бідних людей; ставлення до грошей (уявлення про функцію грошей у житті, потребу в грошах); ставлення особистості до власності (ступінь вираженості бажання бути власником); ставлення до конкуренції (психологічна готовність до змагання з іншими людьми); соціальні настанови особистості щодо різних форм економічної поведінки (споживацька, заощаджувальна, підприємницька, інвестиційна, благодійна); орієнтація людини на економічні цінності.

Формуючи «підприємницький тип особистості» у студентів-економістів, мають бути забезпечені такі умови соціалізації, щоб саме поняття «гроші», «власність» сприймали не лише як індикатор значущості людини, її влади, пошани, прибутку, а й «економічного альтруїзму» (благодійність, милосердя). З огляду на це дуже важливою є виховна функція економічних знань, де вчинок є мірою знань, мислення та поведінки майбутнього економіста. Домінуючою в діяльності та поведінці особистості є мотивація, яку ми розглядаємо за видами спрямованості: спрямованість на взаємодію (вчинки людини визначаються потребою у спілкуванні, прагненні підтримувати добрі стосунки з колегами); спрямованість на завдання або ділова активність (перевага мотивів, які зумовлюють діяльність); спрямованість на себе або особистісна спрямованість (перевага мотивів досягнення особистісного добробуту) [8, с. 133].

Соціологічні дослідження, які проводилися у нашій державі, починаючи з 1990-х років і до сьогодні, свідчать про те, що життєві стратегії молоді, зокрема студентської, з одного боку, знаходяться під впливом трансформаційних процесів у суспільстві, з іншого – певною мірою впливають на хід та результати цих змін. У ході останнього соціологічного дослідження інституту соціології НАН було опитано 1200 студентів – економістів, також здійснено 72 глибинні інтерв'ю з експертами, серед яких були викладачі вищих навчальних закладів, роботодавці, які представляли як державний, так і приватний сектор, працівники служб зайнятості. Життєві стратегії студентської молоді були проведені на засадах типологізації аналізу соціальної активності, цілей та ціннісних орієнтацій, що домінують у цій соціальній групі, методів та засобів реалізації цих цілей. Основними критеріями виділення типів життєвих стратегій були: орієнтація студентів на засіб відтворення свого соціального статусу; оцінка студентами ступеня успішності своєї адаптації до сучасних умов життя; засоби вирішення життєвих проблем та подолання життєвих труднощів; рівень та якість застосування засобів, що надаються новими соціальними можливостями.

На підставі цих показників було виокремлено три типи життєвих стратегій, характерних для студентів - економістів: стратегія досягнення, адаптаційна та ізоляційна стратегії [7, с. 48].

Стратегія досягнення характеризується прагненням особистості до самореалізації, максимального використання існуючих у суспільстві можливостей, прагненням до розширеного відтворення свого соціального статусу. Орієнтації студентів цього типу мають вагоме підґрунтя: вони успішно вчаться, творчо та послідовно опановують знання, займаються самоосвітою, відвідують додаткові курси, багато з них працюють за спеціальністю. Респонденти відзначили, що прагнуть жити краще, ніж жили їхні батьки, заробляти більше, ніж вони, мати додаткові привілеї тощо.

Стратегія досягнення має два підтипи. Вони виокремлюються залежно від ставлення респондентів до обраної професії, реалізації поставлених цілей та рівня особистої відповідальності за те, як складається життя. До першого підтипу було віднесено респондентів (близько 18%), які орієнтувалися на життєву стратегію досягнення та вирізнялися вираженою самоідентифікацією і настановою на самостійне вирішення проблем. У цій групі лише 3,6% респондентів відзначили, що деякою мірою будуть розраховувати на допомогу держави та рідних. У цій групі переважають студенти технічного профілю, юнаки. Інший підтип респондентів (21 % опитаних) планують досягти життєвих вершин за допомогою батьків та родичів, деякі – друзів. Рівень патерналістських настанов є доволі значним, особливо серед студентів гуманітарного профілю та серед дівчат. Патерналістські настрої взагалі більш характерні для дівчат, ніж для юнаків. Глибинне інтерв'ю виявило таку характерну для нинішнього часу ознаку: більшість дівчат розглядають допомогу батьків чи чоловіка як сходинку до професійної кар'єри, а не як умову сімейного життя. Все частіше жінки обирають активні життєві стратегії, активний спосіб життя, деякі мріють про спільний зі своїм чоловіком бізнес. Було цікавим дізнатися, що юнаки чекають активної, навіть агресивної професійної стратегії з боку дівчат. Опитування експертів (ними виступали викладачі вищих навчальних закладів) підтвердило гіпотезу щодо збільшення в останні роки кількості студентів, які за основу беруть стратегію досягнення як головну. Вони вирізняються допитливістю, вимогливим ставленням до себе та до викладачів, ретельно стежать за програмою навчальних курсів, мають власну думку та активно відстоюють її на семінарських заняттях, беруть участь у науковій роботі. За останні роки кількість таких студентів збільшилась і на заочному відділенні. Респонденти цієї групи налаштовані активно використовувати нові шанси для підвищення свого соціального статусу. Проведене дослідження підтвердило гіпотезу російських соціологів, яка полягає в тому, що існує тенденція на збільшення верств населення, зокрема молоді, яка орієнтується на стратегію досягнення, на підвищення свого соціального статусу [3, с. 117]. Таким чином, протягом останніх років зафіксована тенденція до збільшення групи респондентів, що мають

орієнтацію на стратегію досягнення. Є також тенденція до збільшення в цій групі жінок. Наступна група респондентів (56% опитаних) була віднесена нами до типу адаптаційної життєвої стратегії. Ця група характеризується прагненням зберегти або трохи підвищити соціальний статус за рахунок пристосування, а інколи за рахунок самообмеження. Для респондентів цієї групи характерним є прагнення зберегти досягнуте: рівень матеріального забезпечення, соціального статусу. Вони орієнтовані на чітке виконання вимог щодо дисципліни, жорстке структурування дійсності, проявляють готовність обмежувати себе (навіть у необхідному) заради досягнення поставленої мети. Їхнього головною метою є отримання диплома про вищу освіту. Респонденти цієї групи також вважають, що самоосвіта є необхідним елементом їхнього професійного становлення, але в якому напрямі її здійснювати, вони не знають, оскільки не замислювалися, які якості необхідні сучасному спеціалісту. Лише 25% респондентів докладають зусилля для розвитку тих здібностей, які мають. Тільки половина з них має намір шукати місце роботи з урахуванням можливості максимального розвитку своїх здібностей. Велика частка (близько 30%) респондентів має конформістську спрямованість, основу їх життєвої стратегії складає прагнення «бути, як усі», не виділятися.

Дослідження виявило прошарок респондентів (близько 24%), які добре навчаються, прагнуть набути професійних знань, але не замислюються над своєю ідентифікацією, не мають певних планів на майбутнє. Планування обмежується поточним навчальним роком. Ці респонденти на запитання про бажаний соціальний статус відповідають невизначено. Респонденти, які належать до цієї групи, орієнтовані на балансування в соціальному просторі, пристосування до існуючих умов життя, у тому числі за рахунок використання нових можливостей, нових засобів самореалізації, але за умови сприятливих зовнішніх обставин. Характерною рисою цієї групи є готовність до сприймання нових соціальних віянь, до повсякчасної переоцінки цінностей в залежності від ситуації. Кожен третій респондент цієї групи зазначив, що соціальний статус для нього не має істотного значення, важливим є тільки матеріальне забезпечення, можливість подорожувати, мати хобі, займатися творчою самореалізацією. «Праця не повинна заважати творчому зростанню особистості», «повинні залишатися і сили, і час, необхідні для особистого розвитку», інакше «робота не має сенсу» – такі відповіді ми одержали від респондентів цієї групи. Головна стратегічна мета цієї групи – «відчувати себе вільним». Наполегливість, самодисципліна мають сенс тільки як інструмент досягнення цієї мети. У цій групі мають перевагу вихідці із сімей кваліфікованих спеціалістів, бізнесменів. Їх представники проявляють готовність до зміни спеціальності, виду професійної діяльності в залежності від вимог «замовника». «Замовником» у даному контексті може виступати як конкретний роботодавець, так і стан кон'юнктури на ринку праці в цілому [2, с. 38].

На нашу думку, має місце протиріччя між прагненням цієї групи респондентів до відчуття себе вільним за будь-яких обставин та їх Білогур В.С., 2013

готовністю до зміни самоідентифікації, виконання будь-яких вимог замовника. Подальший аналіз існуючого протиріччя серед, наприклад, молодих фахівців становить безперечний інтерес. Наступний тип характеризується відмовою респондентів (близько 4%) від аналізу дійсності, від адаптації до змін у суспільстві, ізоляцією особистості. Респондентам цієї групи притаманні великий потяг до самообмеження, зниження життєвих шансів, страх ризику. З їхньої точки зору, «усі великі гроші – крадені, а я – чесний». Майбутнє для цих респондентів є невизначеним, їм властиве пасивне сприйняття дійсності. «Якось буде» – типова відповідь цих респондентів на питання щодо їхнього близького майбутнього. Вони повністю знімають із себе відповідальність за своє майбутнє. З їхньої точки зору, допомога батьків та держави не тільки бажана, але й необхідна. [5, с. 20]. В умовах ринкової економіки та фінансової кризи постає питання економічних бар'єрів на шляху здобуття професійної освіти. Які економічні обмеження можуть стати на заваді – чи відповідає вартість навчання можливостям сім'ї студента? Чи здатен студент поєднувати навчання з підробітком? З досвіду розвинених зарубіжних країн, які в різні роки пережили фінансово-економічну кризу, можна спрогнозувати, що полишать навчання передусім вихідці із нижчих верств населення. Ці студенти потерпають не стільки від браку платоспроможності, скільки від стресів, зумовлених щоденними клопотами батьківської сім'ї про «хліб насущний». При цьому нижчий рівень академічних знань студентів з нижчих верств населення пов'язаний із дією низки стресових чинників батьківської сім'ї, що суттєво впливають на навчання дітей ще з підліткового віку. Проте, згідно з даними психологічних досліджень, незалежно від соціально-економічного статусу батьківської сім'ї, найвищих досягнень у навчанні та побудові професійної кар'єри досягають ті студенти, які в процесі здобуття освіти і перших кроків у професії набувають більшої впевненості в собі, виявляють вищий рівень саморефлексії, є більш самодостатніми в реалізації професійних завдань. Диференціація змісту соціалізації статей у відповідності з традиційними гендерними стереотипами призводить до дисбалансу чоловіків і жінок у професійно-освітньому самовизначенні, що проявляється в маскулінізації та фемінізації студентського контингенту середніх та вищих навчальних закладів, порушенні статевої симетрії в сферах трудової зайнятості [4, с. 142].

Відомо, що поняття рівних прав та можливостей опирається на основний показник оцінки гендерної рівноваги – ступінь симетричності. Чим більша їхня розбіжність у тій чи іншій сфері, тим вища роль статевої диференціації вимог до освіти, професійного і соціального статусу чоловіків та жінок. В Україні освітні заклади гуманітарного, соціально-культурного та педагогічного профілів мають переважно «жіночі обличчя», інженерно-технічного, транспортного, національної безпеки, військової справи, державного управління, охорони громадського порядку – «чоловічі». Наслідком такої гендерної асиметрії у виборі професійної освіти та кар'єри є

те, що в промисловості, де працює від 64 до 73% чоловіків, зафіксовані найвищі зарплати, а найнижчі, які в 2,2–3,6 разу менші за вищезазначені, – в соціальній сфері, освіті, культурі, системі охорони здоров'я, побутовому обслуговуванні, де працює від 72 до 87% жінок.

Крім того, жінки в побудові кар'єри часто стають жертвами професійної дискримінації через ефект «скляної стелі». Наслідування статевим стереотипам про суспільну призначеність кар'єри чоловіка та про головне покликання жінки – служити сім'ї і жертвовно сприяти професійним сходам «сильної» статі призвело до такої суспільної ситуації, коли чоловіки займають переважну кількість високостатусних та високооплачуваних професійних позицій у більшості сфер праці та в управлінських структурах. Компетентний підхід до вибору професійної діяльності передбачає поглиблену орієнтацію на відповідність особистісних властивостей молодшої людини психологічним вимогам професійної діяльності, стилю життя людини, яка нею займається. Насамперед, в оцінці персонального Я цікавлять індивідуальні риси – що хоче робити? З ким чи з чим працювати? Віддає перевагу чітко структурованому часу праці чи навпаки? Які має здібності, вміння – чому може навчитися? Чи має які-небудь фізичні чи психічні обмеження? Якими спеціальними здібностями володіє? Як їх розвиває? Компетентний підхід до вибору професійно-освітньої діяльності передбачає також увагу до об'єктивних характеристик професій, які є похідними від умов праці, вимог до працівника – темпоритму роботи, фізичної, психічної витривалості суб'єкта праці, необхідних умінь та навичок. Ознайомлення з професією передбачає вивчення її пропозицій на ринку праці, заробітку, соціального статусу, пільг, винагород, можливостей для кар'єрного росту. Не менш важливим є питання подальших перспектив розвитку професії в сучасних соціально-економічних умовах – попиту, сумісності з іншими професіями, необхідності поповнювати кваліфікаційні досягнення новими знаннями, вміннями та навичками. Згідно з результатами психологічних досліджень, більшість абітурієнтів добре усвідомлюють те, чим би вони не хотіли займатися професійно, проте мало замислюються та розуміють, що саме вони хотіли б робити. Оскільки професії – це не стільки сама робота, скільки стиль життя, то психологічні тести розробляються з метою полегшення особистісного вибору [1, с. 231].

У проблематиці економічної соціалізації та профорієнтації важливе місце посідає оцінка професійної придатності, адже поняття здібностей розглядають як властивості особистості, які забезпечують виконання певних видів діяльності. Одним із засобів активізації молодого людиною рефлексії власних професійних інтересів є шестикутна модель їх діагностики Дж. Голландка. З 1966 року ця модель визначення професійних інтересів пройшла апробацію і знайшла широке застосування в профорієнтації молоді. Вона діагностує реалістичні, артистичні, дослідницькі, соціальні та підприємницькі інтереси, а також ті, що орієнтовані на досягнення погодження сторін і укладання угод.

До групи так званих «реалістичних» професій Голланд відніс працю поліцейських, зубних техніків, електриків, механіків, авіадиспетчерів та інших спеціальностей. Група дослідницьких професій включає в себе такі, як економіста, астролога, лікаря, психолога, дантиста, археолога тощо. «Артистичні» професії – це музиканти, актори, письменники, архітектори, вчителі музики, риторики, скульптори і т.ін. Спеціалісти із «соціальних» професій – це безпосередньо соціальні працівники, обслуговуючий персонал, викладачі коледжів, університетів, консультанти, радники, лікарі-реабілітологи. «Підприємництво» представлене банківськими працівниками, правниками, менеджерами, продавцями тощо. І, нарешті, професії, орієнтована «перемовини», спілкування з іншими людьми з метою укладання угод, контрактів і ін. справ – це працівники офісів, канцелярій, бухгалтери, менеджери зі справ кредитування, секретарі тощо. Шестикутник професійних інтересів дає змогу не тільки виявити інтереси та схильності до певних груп професій, але й одночасно показати на ньому групу тих спеціальностей, які є небажаними, а навіть і протипоказаними для конкретного індивіда [6, с. 224].

Аналізуючи та підсумовуючи викладене вище, ми дійшли наступних **висновків**. Студентство – це особлива соціальна категорія, специфічна спільність людей, організовано об'єднаних інститутом вищої освіти. Студентство включає людей, які систематично опановують знання і професійні уміння та займаються, як передбачається, старанною навчальною працею. Як соціальна група воно характеризується професійною спрямованістю, сформованістю стійкого відношення до майбутньої професії, і як наслідок – правильності професійного вибору, адекватності і повноти уявлень студента про обрану професію. Хоча за ступенем сформованості воно може бути досить різнобічним. Крім того, навіть у межах індивідуальної історії формування такого ставлення може спостерігатися помітна динаміка. Студентство – центральний період становлення людини, особистості в цілому, прояву найрізноманітніших інтересів. Під час навчання у ВНЗ формується міцна основа трудової, професійної діяльності. Засвоєні в навчанні знання, уміння, навички виступають вже не як предмет навчальної діяльності, а як засіб діяльності професійної.

Список використаної літератури

1. Гупаловська В., Каляманська О., Щербатюк О. Гендерні особливості кар'єрних орієнтацій молоді // Вісник Львівського університету. Філософські науки. – 2008. – Вип.11. – С.229-246.
2. Корнієнко І. Професійні орієнтації в системі життєвих стратегій студента // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. – №5. – С. 35–38.
3. Овсяннікова В.В. Взаємозв'язок ціннісних орієнтацій особистості та її соціального статусу // Вісник Львівського університету. Філософські науки. – 2009. – Вип.7. – С.117-123.
4. Руденко Н.В. Вибір студентами професійної кар'єри: гендерні аспекти // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 4. – С. 142-143.
5. Садрицька С.В. Чинники реалізації професійних домагань сучасної студентської Аналіз рівня розвиненості ціннісних орієнтацій студентів-економістів у трансформаційному суспільстві

молоді // Рідна школа. – 2006. – № 8. – С. 18-24.

6. Самоукина Н. Психология профессиональной деятельности. – СПб.: Питер, 2003. – 224 с.

7. Шепеленко І.П. Життєві стратегії студентської молоді в умовах сучасного українського суспільства // Педагогіка і психологія. – 2008. – № 7. – С. 46-53.

8. Яремчук Н. Система ціннісних орієнтацій професійної підготовки майбутніх економістів // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – 2008. – Вип.24. – С.132-138.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Gupalovs'ka v., Kalâmans'ka o., Šerbatûk o. Gender specific ity rate career orientations of young//Bulletin of the Lviv University. Philosophical science. – 2008. – Issue 11. P. 229-246.

2. Kornienko, and Professional orientations in the life of the student s technologies//practical psychology and social work. 2000. – №5. – S. 35-38.

3. Ovsânnikova in the relationship of value orientation of the p and the social status of toast//Bulletin of the Lviv University. Phi losofs'ki science. – 2009. – Issue 7. P. 117-123.

4. Rudenko n. Choice students professional career: gender aspects//Pedagogics and psychology. 2003. – № 4. P. 142-143.

5. Sadric'ka s. Factors of professional harassment Su časnoï students//Native school. 2006. – № 8. P. 18-24.

6. Samoukina n. Psychology profession. – Spb.: Piter, 2003. -224 s.

7. G. Shepelenko I.p. strategy Žittêvi student youth under the contemporary Ukrainian society//pedagogy in the 1st psihologiâ. – 2008. – № 7. – P. 46-53.

8. n. Yaremchuk System value orientations of professional training of future economists//Bulletin of the Lviv University. Xie Reay pedagogical – 2008 – issue 24. p. 132-138.

БИЛОГУР В.Е.

Мелитопольский государственный педагогический университет им. Б.Хмельницкого, Мелитополь Запорожской области

E-mail: bilovlada@mail.ru

АНАЛИЗ УРОВНЯ РАЗВИТОСТИ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ СТУДЕНТОВ-ЭКОНОМИСТОВ В ТРАНСФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ

В статье предоставлен анализ уровня развитой ориентаций на благосостояние, материальное обогащение среди студентов экономических специальностей. Определена типологизация жизненных стратегий студенческой молодежи на принципах анализа социальной активности, целей и ценностных ориентаций.

Ключевые слова: студенчество, ориентации, экономическое сознание, мотивация.

V.BILOGUR

Melitopol State Pedagogical University. B. Khmel'nitsky, Melitopol, Zaporizhzhia oblast

E-mail: bilovlada@mail.ru

UROVNĀ ANALIZ RAZVITOSTI CENNOSTNYH ORIENTACIJ STUDENTOV-ĖKONOMISTOV IN TRANSFORMACIONNOM OBŠESTVE

In article the analysis of level of developed of orientations is given on welfare, financial enriching among the students of economic specialities. Tipologizaciya of vital strategies of student young people is certain on principles of analysis of social activity, aims and valued orientations.

Keywords: student, orientations, economic consciousness, motivation.

Стаття надійшла до редколегії 05.03.13

Прийнята до друку 10.03.13

Рецензент: д.філософ.н., проф. Воронкова В.Г.